

Gürcüler Arasında İslamiyet'in Yayılması

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇOĞ*

Atıf / ©- Çoğ, M. (2007). Gürcüler arasında İslamiyet'in yayılması. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2), 39- 54.

Özet- Gürcü toplumunda Hristiyan olmadan önce, totemist ve natüralist geleneklerin ağırlıkta olduğu geleneksel halk inançları hâkimdi. Hristiyanlığın yayılması ile birlikte Katolik mezhep inancı bölgede hâkim olmuştur. XI. Yüzyıldan itibaren Batı Gürcistan'da Katolik, Doğu Gürcistan'da Ortodoks mezhebi etkili olmuş, zamanla bütün Gürcistan'da Ortodokslar söz sahibi olmaya başlamışlardır. Gürcistan'da kilisenin milli karakterli olması ve Hristiyan kiliseler arasındaki teolojik tartışmalardan uzak kalmaları, daha geç müslüman olmalarına sebep olmuştur. Bu çalışmada İslamiyet'in yayılma sürecini ve bunda etkili olan belli başlı faktörleri ortaya koymaya çalışacağız. İslam ordularının bölgeye hâkim olması ile birlikte İslam dini yavaş yavaş etkisini hissettirmeye başlamıştır. Arap, Türk ve Moğol hâkimiyetinde Gürcüler arasında bireysel ve küçük gruplar İslam dinini benimseye başlamıştır. Moğol istilasında zayıflayan kilise teşkilatı zamanla işlevini yitirmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı ve İran hâkimiyetinde Gürcüler arasında büyük topluluklar arasında İslam yayılmaya başlamıştır. İran'da kalan müslüman Gürcüler bu devletin iç siyasetinde dengeleri etkileyecek kadar önemli nüfuzla sahip olmuşlardır. İslam kültür ve medeniyeti, Endülüs ve Sicilya örneklerinde olduğu gibi Gürcü kültür ve edebiyatını etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler- Gürcüler, İslamlaşma, Din, Osmanlı, İran.

Türk ve İranlıların Gürcistan, Rusların Gruzya, Yunan ve Romalıların İberya dedikleri Gürcistan, Kafkas sıra dağlarının güney kesiminde yer alır. Gürcüler efsanevi ataları Kartlos'a izafeten kendilerine *Kartvel*, Gürcistan'a da *Kartveller*'in yurdu anlamında

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Sakartvelo adını vermektedirler. Ülkenin bu günkü nüfusu yaklaşık altı milyon civarındadır¹. Buna ilaveten ekserisi İran ve Türkiye’de olmak üzere farklı ülkelerde Gürcü yaşamaktadır.

Gürcülerin dini tarihine bakıldığında ilk dönemlerinde totemist ve natüralist unsurlar taşıyan geleneksel inançların hâkim olduğu görülür. Ancak bu zamanla politeist bir karakter kazanmıştır. Hristiyanlık Batı Gürcistan’da M.S birinci yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamıştır. İlk gelen misyonerler Kudüs ve Antakya kiliselerine mensup olduklarından dolayı başlangıçta bu kiliselerin etkisi altında kalmışlardır. V. yüzyılda resmi din haline gelen Hristiyanlık, ülkenin her yanında birlik göstermemiş, Hristiyan dünyasındaki mezhep çatışmaları az da olsa hissedilmeye başlanmıştır. Katolik ve Ortodoks olarak ikiye ayrılan Hristiyanlık içi çatışmalarda zamanla Ortodoks mezhebi ülkede hâkim olmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Monofizit kiliseler de dini hayatta etkili olmuşlardır².

Dünya tarihi göz önüne alındığında, Arap yarım adasından çıkarak kısa sürede Asya’nın büyük bir kısmını hâkimiyetine alan Müslüman Araplar, aynı zamanda farklı milletlerin İslam dinini kabullenmesine vesile olmuşlardır. Ancak bütün İslam tarihi göz önüne alındığında farklı milletlerin İslam’a girmesi ile ilgili karşımıza çıkan sorunlardan biri de kaynak eserlerdeki bilgi azlığıdır. İslamiyet’te, Hristiyanlıktaki gibi sistemli bir din değiştirme politikası veya İslamlaştırma müessesesi olmadığı için kaynaklar bu konu üzerinde fazla durmamışlardır. Buna karşın kilise kayıtlarında fertlere varıncaya kadar çok sayıda malzeme bulmak mümkündür³.

İlk Arap akınları ile İslam’la tanışan Gürcülerin İslam’ı benimsemelerini beş dönemde ele almak gerekir. Müslüman Araplar, Selçuklular, Moğollar, Osmanlılar ve İranlılar hâkimiyetinde geçen süreçte Gürcüler arasında İslam dini yayılmıştır. Gürcülerin yoğun olarak İslam

¹ Mirza Bala, “Gürcistan”, *MEB İA*. IV, Eskişehir 1997, s. 837; Davut Dursun, “Gürcistan”, *DİA*. İstanbul 1996, s. 311.

² Sami Kılıç, “Gürcülerin Dini Tarihçesi”, *Dini Araştırmalar*, VIII/22, s. 63-74.

³ Söz konusu İslamlaşmada sosyal ve siyasi faktörlerin yanı sıra, daha peygamberin sağlığında önemli faziletlerden kabul edilen gayr-i müslimleri İslam’a kazandırma emeli vardı. Ancak bu konuda İslami kaidelere göre kimseye kesinlikle zorlama yapılamaz. Bundan dolayı Hristiyanlıkta olduğu gibi sistemli bir İslamlaşmadan bahs edemeyiz. Bundan dolayı ihtida hareketlerini İslamlaşma olarak tarif etmek gerekir. T. W. Arnold, *İntişâr-ı İslam Târîhi*, haz: Hasan Gündüzler, Ankara 1982, s. 20-26; Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Hristiyanlar* İstanbul 1998, s. 265.

dinine girmeleri, Osmanlı ve İran tesiriyle XVI. asırdan itibaren gerçekleşmiştir. Şüphesiz bu durum sadece bu yüzyıllarda birden bire gelişmemiştir. Daha ilk Müslüman Arap hâkimiyetinden itibaren kültürel etkileşim vasıtası ile Gürcüler İslam dinini yavaş yavaş tanıdılar, şartlar olgunlaşmaya başlamıştır. Ardından Selçuklular, Moğollar, Safeviler, Osmanlılar hâkimiyetinde, ilk önce bireysel daha sonra toplu olarak İslam'a girmeye başlamışlardır.

Hz. Ömer iktidarında Suriye, Filistin ve İran'ı ele geçiren Müslümanlar Kafkas bölgesine dayanmıştı. 640'lı yıllarda Arap orduları Azerbaycan'dan Derbent geçidine kadar olan bölgeyi ele geçirirken,⁴ 645-646'da ise Habib b. Mesleme'nin Tiflis ve çevresini fethetmesiyle⁵ Gürcistan'da İslam hâkimiyeti başlamıştır. Bu döneme kadar bölgeye hâkim olmaya çalışan Hazarlarla mücadele içerisinde bulunan ahali, İslam ordusu komutanına, kendilerinden haraç alınmamasını, bunun karşılığında Hazarlara karşı yürütülecek mücadelede Araplara yardım edeceklerini vaat etmişlerdir. Komutan bu şartları kendisinin kabul edemeyeceğini söyleyerek yapılan bu teklifi Hz. Ömer'e iletmış, halifenin de kabul etmesiyle Hazarlara karşı birlikte mücadele edilmesi esasında iki taraf arasında antlaşma imzalanmıştır⁶.

Habib b. Mesleme idaresinde Tiflis'e İslam'ı tebliğ için Abdurrahman b. Cez'in gönderildiği ve çok sayıda Gürcünün Müslüman olduğu kaydedilmektedir. Ancak bu konuda teferuatlı bilgi bulunmamaktadır⁷. Emevîler döneminde Gürcistan tamamen fethedilerek el-Cezire valiliğine bağlı idari birim olarak yönetildi. Daha sonra Hişam b. Abdilmelik zamanında Azerbaycan, İrminiye, Şirvan ve Gürcistan'ı içine alan bölge ayrı bir valilikle idare edilmeye başlanmıştır. Abbâsîler Şirvan ve İrminiye'yi eyalet haline getirip Tiflis'te ayrı bir İslam emirliği kurdular⁸.

⁴ Yakubî, *Târihu'l Yakubî*, II, Beyrut, s. 156; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, III (nşr., A. Ağırakça), İstanbul 1991, s. 32 vd; Halife b. Hayyât, *Târihu Halife b. Hayyât*, nşr., A. Bakır, Ankara 2001, s. 188 vd.; Belazuri, *Fütuhu'l Büldan*, çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 278 vd.; L.N. Gumiliev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, çev: Ahsen Batur, İstanbul 2003, s. 208.

⁵ M. F. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, Gürcüceden çev: Hrant Andresyan, Haz: Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s. 202.

⁶ Hazar-Arap çatışması hakkında ayrıca bkz., İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1988, s. 159 vd.

⁷ Hüsamettin Karamanlı, "Gürcistan", *İA*. İstanbul 1996, s. 312.

⁸ Belazuri, s. 212; İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, VII, çev: Abdullah Köse, İstanbul 1989, s.68.

VII. yüzyıldan itibaren Gürcülerle siyasi mücadeleye başlayan önemli devletlerden biri Hazarlardır. Gürcüler belli dönemlerde Hazarlar ile ittifak yaparak Araplara karşı mücadele etmişlerdir⁹. Bu durum tam tersi, Gürcü-Arap ittifakı şeklinde tezahür etmiştir. Ancak her türlü ittifak Müslümanların Gürcistan üzerindeki hâkimiyetini engellemeye yeterli olmamıştır¹⁰.

Bahsi geçen bu emirlik döneminde sayıları az olmakla birlikte yerli halk arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır. Tiflis'teki emirlik zamanla Arapların yoğun ilgisi sonucu şehirde önemli bir İslami merkez olmaya başladı. Ermenilerle önemli mücadelelere sahne oldu¹¹. Bilhassa ilk yüz yıllık zaman dilimi içinde Gürcüler ile Müslüman Araplar arasında büyük mücadeleler olmuştur. Bu mücadeleyi destekleyen Gürcü şairlerin ifadelerine bakılacak olursa Gürcüler arasında Müslüman bir grup olduğu anlaşılmaktadır. Zira Gürcü aydınlar söylemlerinde, dini ve kültürel bakımdan saf değiştiren yerli halka karşı serzenişte bulunmaktadırlar¹². Emevî ve Abbâsî hâkimiyetindeki bu ilk İslam hâkimiyeti Gürcistan'da ilmi ve kültürel canlanmanın ayrı bir devresini teşkil eder. X.yüzyılın başlarında Tiflis, Yahudi ve İslam öğretilerinin önemli bir merkezi durumuna gelmiştir. Bunda şüphesiz Abbâsîler dönemindeki fikir hürriyetinin ve ilmi atılımın tesirini vurgulamak gerekir. Bu durum Abbâsîler devrindeki ilmi hareketliliğin, sadece merkezlerde değil uzak diyarlarda da etkisini gösterdiğini ortaya koymaktadır. İslam'ın parlak medeniyeti ile tanışarak Gürcistan'da meydana gelen bu fikir özgürlüğü ve ilmi hareketlilik, din adamları arasında dikkate değer bir hareketlenmeye neden olmuştur. Kilisenin dogmatik ve zorlama yoluyla yaşatmaya çalıştığı fikirlere, Gürcü aydınlar karşı gelmişlerdir. Kilisenin sanat ve edebiyat alanındaki kısıtlamalarına aldırmadan hür iradeler ile özgün eserler meydana getirmişlerdir. Misal vermek gerekirse, saray şâirlerine ve kronikçilere büyük önem verilmiştir. İoane Şavteli, Kral Davit'e *Mesih'in Kölesi* adında bir kaside yazmış, Sargis Tmogveli, Fahrettin Cürcani'nin *Vis* ve Ramin'in aşkını anlatan Part

⁹ M. İ. Artamanov, *Hazar Tarihi*, Çev: Ahsen Batur, İstanbul 2004, s. 280, 285, 323.

¹⁰ L.N. Gumilëv, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, nşr.: A. Batur, İstanbul 2003, s. 73

¹¹ Garnik Asatran, *The Muslim Community of Tiflis (8.-19. Century)*, Iran and Caucasus, Brill, Leiden 2004, s. 30-35.

¹² Nikoloz Berneşvili-Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, çev: Hayri Hayrioğlu, İstanbul 200, s. 117.

aşk hikâyesini Farsça'dan Gürcüceye çevirmiştir¹³. XII. Yüzyıla değin süren bu fikri canlanma malum olduğu üzere Avrupa'da Rönesans adı ile ancak XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir¹⁴.

Abbâsî ordusunda asker olarak Kafkas bölgesine akınlar düzenleyen Türkler, bölgeye gelen ilk Müslüman Türkler olurken, Tuğrul Bey'le birlikte Gürcistan'a düzenli olarak askeri seferler düzenlemişlerdir. Gürcülerin büyük bir iç mücadeleye girdiği dönemde geniş Türkmen kitleleri Irak, Ahvaz ve Hulvan taraflarına doğru yığılmış ve bu bölgelerin ahalisi Bağdat'a doğru kaçmaya başlamıştı. Bu karmaşanın önüne geçmeye çalışan halife, Tuğrul Bey'e şikâyetle bulunmuş, Selçuklu Sultanı da kalabalık Oğuz topluluğunu, daha önce Kutalmış'ın çekilmek zorunda kaldığı Gence ve Doğu Anadolu'ya yönlendirerek meseleye çözüm bulmuştu.¹⁵ Oğuzların bölgeye iltihakından sonra Kutalmış da ara verdiği seferleri yeniden başlatmış ve 1054'te Kars'a akın düzenlemiş ancak hisarı alamadığı için kenti ele geçirememiştir¹⁶.

Tuğrul Bey'in (1054) harekâtından sonra, Gürcülere yönelik fazla faaliyet olmamıştır. Ancak Sultan Alp Arslan'ın (1063-1072) iktidara gelmesinden sonra, Gürcüler Büyük Selçuklu Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. İlk olarak Bizans üzerine hareket eden sultan bu amaçla Kafkas bölgesinde fetih hareketlerine girişti. Gerçekleştirilmek istenen Anadolu fethi için bu bölgenin önemi çok büyüktü. Oğlu Melikşah ve veziri Nizâmülmülk'ü Nahçıvan'da bırakarak kendisi Gürcistan yönelmiştir. Düzenlenen bu seferde Tiflis ve Çoruh arası tamamen ele geçirilerek, bölgedeki üstünlüğü çevredeki bütün teşekküller tarafından kabul edilmiştir. Bu konuda ilk adımı atan Gürcü Kralı Bagrat olmuş, cizye vermek sureti ile Sultana itaat etmiştir¹⁷. Onu Şirvan Emiri takip etmiş, kızını Alp Arslan'a vermek suretiyle Sultan'a

¹³ David Marshall Lang, *Gürcüler*, çev: Neşenur Domaniç, İstanbul 1994, s. 92, 95, 150.

¹⁴ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 2006, s. 23.

¹⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 129 vd.

¹⁶ V. Minorsky, *Studies in Caucasian History*, London 1953, s. 170; Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Konya 2000, s. 145 vd.

¹⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme, I*, haz: Erdoğan Merçil, İstanbul 1997, s. 60-65; Hüseyini, *Ahbârü'd Devleti's-Selçukiyye*, haz: Necati Ulgal, Ankara 1943, s. 24; Y. Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, s. 160.

akraba, Selçuklulara müttefik olmuştur¹⁸. Böylece doğuda Türk kuvvetlerine direnebilecek en önemli unsurlardan biri bertaraf edilmiş oldu. Hâkimiyet altına alınan bölgede Ahılkelek ile Kars arasında bulunan Lori halkı İslam dinine girmiştir¹⁹. Bu fetihlerden sonra Kafkas halkları arasında Müslümanlara karşı düşmanlık hisleri de azalmaya başladı. Alp Arslan birinci Kafkas seferinden sonra Malazgirt savaşı öncesi (1067) Kafkaslara bir sefer daha düzenlemiştir. Ancak Sultan Kavurt isyanı ile uğraşırken Kafkaslarda iç karışıklık baş göstermesi üzerine Kavurd isyanını bastıran sultan tekrar Gürcistan'a yönelerek Gürcü ve Abhazları tekrar hâkimiyet altına aldı. Tiflis'i ele geçirip burada bir cami yaptırdı. Yine bu sefer sonucunda feodal beylerden Agsartan'ın Müslüman olduğu kaynaklarda nakledilmektedir²⁰.

Anadolu Selçukluları dönemi, Türk-Gürcü ilişkilerinde siyasi mücadelenin ağırlıkta olduğu bir devre olarak görülmektedir. Buna rağmen evlilik bağları ve kültürel ilişkiler de artmıştır. Rükneddin Süleyman Şah Gürcü Kraliçesi Tamara ile arasındaki anlaşmazlık nedeni ile Gürcistana büyük bir sefer (1202) düzenlemiştir. Ancak aşırı kendine güven ve tedbirsizlik nedeniyle Türkler ağır bir yenilgi almışlardır. Allaaddin Keykubat zamanında, Gürcülerin Moğolları Türklerle karşı kıskırttığı endişesiyle Gürcistan'a büyük bir sefer daha düzenlendi. Harzemşah saldırılarından iyice yıpranan Gürcüler bu mücadelede hiçbir varlık gösterememişlerdi²¹. Yapılan anlaşma maddelerinden biri gereğince kraliçe Rosudan kızını Gıyaseddin Keyhüsrev'e vermeyi kabul etti ve Hristiyan olan bu Gürcü prensesi için sarayda bir kilise yapılarak ve din adamı görevlendirilmiştir. Nitekim aynı şekilde bir Gürcü ileri gelenin kızı ile Münüddin Pervane de evlenmiştir²². Dini hoşgörüyü verilebilecek en iyi örneklerden olan bu hareket, aslında Türklerin hâkimiyeti altına aldıkları bütün topluluklara gösterdiği davranışa da misal teşkil edebilir. Fetih öncesi şiddetli mücadeleler yapsalar da, bir beldeyi ele geçirdik-

¹⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, çev: Hrant Andresyan, Ankara 1987, s. 118 vd; Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, çev: Yıldız Moran, İstanbul 1979, s.85.

¹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyet*, s.155.

²⁰ Mükrimin Halil Yınanç, *Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944. s. 64; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 164.

²¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 254, 374.

²² Claude Cahen, *Osmanlı'lardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 85; *Urfalı Mateos*, s.118; M. F. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 404.

ten sonra hangi dinden olursa olsun tebaalarına karşı dini hassasiyet göstermişlerdir²³. Oryantalist müelliflerinde araştırmalarında ifade ettiği gibi bilhassa XII. Yüzyılların başında Tiflis'teki Müslüman toplum hatırı sayılır derecede ilerleme göstermiştir. İlimi ve ticari gelişmenin yanı sıra şehrin idari yapılanmasında söz sahibi olmuşlardır. Örneğin bir Kadı ve Muhtesip, bir rahip kadar şehrin yönetimine katılmaktaydı²⁴.

Gürcistan'da İslami hâkimiyeti ve canlanmanın meydana geldiği diğer bir dönem Harzemşahlar dönemine rastlamaktadır. Bir süre Türklerin elinden çıkan Tiflis, Celâleddin Harzemşah'ın 1225 yılında Gürcü, Lezgi ve Abaza, Kıpçaklardan oluşan orduyu yenmesi ile Tiflis Müslümanların eline geçmiştir. Bu mücadele öncesi Kıpçaklar Harzemşahlar'ın tarafına geçmişlerdi. Bu hâkimiyet döneminde şehirde kültürel manada önemli faaliyetler görülmüştür²⁵. Celâleddin Harzemşah zamanında Gürcüler Müslümanlar üzerine sürekli saldırılar yapıyorlardı. Hem bu akınların önlenmesi hem de doğudan gelen büyük Türk göç yollarının emniyete alınması bakımından bu hâkimiyet büyük önem taşımaktaydı²⁶.

Gerek ilk İslam devletleri gerek sonradan bölgeye hâkim olan Türk devletleri devresinde Gürcüler arasında evlilik bağları ile bireysel olarak ya da feodal beylerin tercihi ile Müslüman olanlar olmuştur. Haliyle nüfuzu geniş olan feodal beylerin İslam'a girmesinin tebaaları üzerinde de etkili olduğu göz ardı edilemez. Buna ilaveten Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yine bireysel ve grup olarak İslamlaşan Gürcüler vardır. Bu da, esirler ya da satın alınan köleler vasıtası ile gerçekleşmiştir. Selçuklu sarayındaki Gulamhâneler sarayda ya da büyük şehirlerdeki köle okulları idi. Buralarda küçük yaşta satın alınan ya da esir edilen çocuklar, Baba denilen görevlilerce eğitilip²⁷ kısa sürede İslam ve Türk kültürü ile yetiştirilip İslamlaşıyordu. Söz konusu uygulama daha ziyade Ermeni ve Rumlar arasında gerçekleşmekle birlikte, Saltuklular başta olmak üzere Doğu Anadolu Türk devletleri ve Anadolu Seçuklularında Gürcülere de uygulanmaktaydı. Bu çocukların sarayda ve orduda önemli mevkilere gelmeleri diğer ırkdaşları arasında İslam'a karşı bir yöneliş mey-

²³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 353.

²⁴ R. Lewy, *The Social Structure of Islam*, Cambridge 1962, s. 335-340.

²⁵ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 108.

²⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 273.

²⁷ Speros Vıryonis, "Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi", çev: Mehmet Öz, *Söğütten İstanbul'a*, İstanbul 2001, s. 517-554.

dana getiriyordu. Hem Selçuklu hem de Osmanlı Devletinde çok sayıda Gürcü asker ve bürokrat bu vesile ile bürokraside yer almış ve bu da İslamlaşmanın önünü açan unsurlardan biri olmuştur²⁸.

Bütün İslam âleminde olduğu gibi Gürcistan bölgesinde de iz bırakan unsurlardan biri Moğollardır. Celalettin Harzemşah'ı mağlup ederek Kafkas bölgesine hâkim olan Moğollar, Gürcistan bölgesinde bir hayli direnişle karşılaşmalarına rağmen, bölgeyi ellerine geçirmişlerdir. Gürcülerin çetin mücadeleleri bölgenin dini ve siyasi tarihi bakımından dikkate değer sonuçlara zemin hazırlamıştır. Moğollar girdikleri ülkelerin çoğunda iktisadi ve sosyal yönden değişime vesile oldukları gibi aynı şekilde Gürcistan'da da sosyal ve dini dönüşüme neden olan olaylara öncülük etmişlerdir. Her şeyden önce gerek İlhanlılar döneminde gerekse Timur devrinde²⁹ Moğol hâkimiyetine direnç gösteren Gürcistan'da halkın çoğu yer değiştirmek zorunda kalmıştır³⁰. İktisadi ve sosyal bunalımın yanında bizi ilgilendiren en önemli husus dini mevzuda gerçekleşmiştir. Moğolların yoğun baskısı ile kökleşmiş olan Kilise teşkilatı iyice yıpranmış, ülkenin büyük bir kesiminde fonksiyonunu yitirmiştir. XIII. yüzyılda başlayan bu çözülme Gürcülerin toplu halde İslam'a girmeye başladığı XVI. yüzyılda zirve noktaya ulaşmış ve halkın din değiştirmesinde önemli bir etken olmuştur. Ancak bu tahribata rağmen Gürcistan'da tıpkı Abbâsiler döneminde olduğu gibi kültürel ve iktisadi canlanmanın meydana geldiği görülmektedir³¹.

Osmanlı Devleti'nin Gürcistan sınırlarına dayanması ve güneybatı bölgesinin hâkimiyet altına alınması Fatih'in Trabzon'u alması ile başlamaktadır. Ancak bundan önce Osmanlı donanmasının adı geçen sahalara ve Karadeniz kıyılarına seferler düzenlediği bilinmektedir. Trabzon'un Osmanlı topraklarına katılması ile artık Gürcistan sınır olmuş ve 1479'da

²⁸ Osman Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, İstanbul 1999, s. 139;

²⁹ Bu dönem için bkz. Nizamüddin Şami, *Zafernâme*, çev: Mecati Ulgal, Ankara 1987, s. 334-342; Yaşar Yücel, *Timur'un Orta Doğu Anadolu Seferleri ve Sonuçları*, Ankara 1989, s. 118-120.

³⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları (İlhanlılar)*, Çev: Cemal Köprülü, Ankara 1987, s. 231,245,342.

³¹ Deguignes, *Hunların, Moğolların, Türklerin Sair Tatarların Tarih-i Umumîsi*, II, Ter: Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Matbası, İstanbul 1924, s. 611-614; Bknz. M.F. Brosset, *Historie De La Georgia*, II, Petersburg 1849, s. 227-235; Plato Joselian, *A Short History of Georgina Churgch*. London 1856, s. 125 (İntişar-ı İslam Tarihinden naklen): W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, haz: Fuat Köprülü, Ankara 1977, s.63.

Acaristan, Borçka ve Maçahel vilayetleri Osmanlı topraklarına katılmıştır³². Kendini iyice hissettiren Türk tehlikesi karşısında Gürcü prensleri Hristiyan devletlerden yardım istemişler ancak, istedikleri cevap gelmemiştir³³.

Yavuz Sultan Selim Trabzon Valiliği zamanında bölge ile ilgilenmiş Güryel ve İmeret eyaletlerini Osmanlı topraklarına katmıştır. Yavuz'un Çaldıran seferinde Gürcistan'ın Doğu vilayetleri olan Kartli ve Kaheti'de Osmanlı sınırlarına dâhil edilmiştir³⁴. Ancak Gürcistan'ın doğuda kalan toprakları sürekli Osmanlı hâkimiyetinde kalmamıştır. Aynı coğrafyada güçlü diğer bir devlet olan İran sık sık bölgeye akınlar yapmış ve bu yüzden Osmanlı ile arası açılmıştır. Nitekim bölgedeki Gürcü prenslerinin sürekli yardım isteği, İran'ın doğu'da dini propaganda yapması, Kanuni'nin İran üzerine seferler yapmasına neden olmuştur³⁵. Bu seferlerden sonra Amasya Anlaşması ile Güneybatı Gürcistan'da Osmanlı hâkimiyeti iyice yerleşmiştir. Buna karşılık Doğu Gürcistan İran sınırlarında kalmıştır³⁶. Ancak bu anlaşmaya her iki taraf da fazla sadık kalmamış, Gürcistan toprakları zaman zaman Safeviler ile Osmanlılar arasında mücadele alanı olmuştur³⁷. XVI. Asrın sonlarında Dadyan, İmeret ve Guril'de tahrir yapılarak sancak haline getirilmiştir. Aynı şekilde geniş bir tahrir yine XVIII. asırda gerçekleştirildi³⁸.

Osmanlı hâkimiyetine giren Gürcistan bölgelerinde İslamlaşma ilk önce feodal beyler arasında başlayıp ve zamanla halk arasında yayılmaya başlamıştır. 1592 tarihli bir Ruznam-

³² Hanefi Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002, s. 385-389.

³³ Emile Janssens, *Trebizonde en Colchide*, Brüksel 1969, s. 147.

³⁴ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, IV, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, s. 12,198,338.

³⁵ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul 1962, s. 53-55; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, Ankara 1988, s. 105-110.

³⁶ Fahreddin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi*, Ankara 1976, s. 98.

³⁷ Nâima Mustafa Efendi, *Nâima Tarihi*, III, haz: Zuhuri Danişman, İstanbul 1968, s. 1197.

³⁸ Münir Aktepe, *Şemdani-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi*, İstanbul 1978, s. 93-93.

çe'de anlaşıldığına göre Şavşat bölgesinde Müslüman olan feodal beylerin ardından halk arasında da İslam'ın hızla yayılmaya başladığı görülmektedir³⁹.

Batı Gürcistan'da bu gelişmeler yaşanırken 1599 yılında eyalet yapılan Tiflis'in başına Simon Han getirilmiş, ancak bu prens bir süre sonra isyan etmiştir. Bunun üzerine yakalana-
rak İstanbul'a gönderilmiş ve zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Simon burada Müslüman olarak Mehmet Paşa adını almıştır⁴⁰. Bu yıllarda Gürcülerin Aznaur kabilesinden bazı beyle-
rin Müslüman olması halk arasında İslamlaşmanın önünü açan diğer unsurlardan biri olmuş-
tur⁴¹. Şavşat bölgesinin İslamlaşmasından sonra Ahıska ve batısında İslamlaşma hızla de-
vam etmeye başlamış ve bu Gürcüler aynı zamanda Osmanlı Devleti yapısı içinde askeri ve
bürokratik mevkilerde görev almaya başlamışlardır⁴². Osmanlı Devletinde İslam'a girmeye
yatkın ve devlete sadık olanlara Tımar ve Zeamet verilerek İslamlaşmaları göz ardı edilme-
yecek önemli faktörlerden biridir. Sözelimi Batum Beylerbeyi başkentten bu konuda istekte
bulunmuştur. Söz konusu istekte Guria Beyi'nin hizmetinde olanlardan birinin İslam'a meyilli
olduğunu, Müslüman tacirlere de yardım da bulunduğunu ifade ederek adı geçen kişiye
zeamet verilmesinin uygun olacağını dile getirmektedir. Buna benzer uygulamalar ve din
değiştirme örneklerini Osmanlı belgelerinde sıkça görmek mümkündür⁴³.

XVIII. Yüzyıldan itibaren Güneybatı Gürcistan'da hem Osmanlı hâkimiyeti güçlenmiş
hem de İslam iyice yayılmaya başlamıştır. Bunda iki asırdır devam eden birlikteliğin etkisi
önemlidir. Bunun yanı sıra önemli bir unsur da Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki yayıl-
macı politikasıdır. Rusya bir yandan Balkanlarda Panславizm hareketini başlatırken bir yan-
dan da Kafkas halklarını Osmanlıya karşı kıskırtmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti aynı
şekilde Kafkas halklarını kendine çekmeye çalışmıştır. Neticede Rus-Osmanlı mücadelesin-
de, Müslüman olan Gürcüler Osmanlı'yı desteklemişlerdir. Bu aynı zamanda Anadolu toprak-

³⁹ Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı Gürcistan İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 143; Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, XIII, İstanbul 1977, s. 350.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 108.

⁴¹ Nikoloz Berneşvili-Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, s. 212.

⁴² Ronald Gregor Suny, *The Making of The Georgian Nation*, London 1989, s. 52; Fahrettin Çiloğlu, *Gürcülerin Tarihi*, İstanbul 1993, s. 78.

⁴³ Nebi Gümüş, *Osmanlılar'ın Gürcistan'ı Fethi ve İslamlaşma Hareketleri(XVI: Yüzyıl)*, Osmanlı, C.I, Ankara 1999, s. 332.

larına göçün de başlangıcı olmuştur⁴⁴. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarına doğru Müslüman Gürcülerin büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına gitmiştir.

Türk-Rus mücadelesi sırasında başlangıçta Rusya'yı tercih eden Hristiyan Gürcülerin, bu seçimlerinde hatalı davrandıklarını anladıklarını görmekteyiz. Müslüman Gürcülerle birlikte sık sık Osmanlı Devletinden yardım talebinde bulunmaları bu hakikati ortaya koymaktadır. Osmanlı arşivlerinde yardım isteğinde bulunan çok sayıda dilekçe bulunmaktadır⁴⁵. Hristiyan Gürcüleri Ruslardan nefret ettiren onların Ruslaştırma politikasıdır. Aslında her ikisi de Ortodoks mezhebine mensup olmalarına rağmen, Ruslar, Gürcü kilisesi ve din adamlarını, tamamen Çar'a bağlı, hiç bir dini ve siyasi inisiyatifi olmayan memur olarak kendilerine bağlamak istiyorlardı. Öte yandan Osmanlı döneminde Gürcüler arasında İslamiyet'in zorla yayılmadığı, bunu büyük ölçüde insanların kendi isteklerine bıraktığı her olayda kendini gösterir. İslamlaşmayı teşvik etmek için doğal olarak bazı vergilerin azaltılması, askerlik ve memuriyet gibi bazı teşvik unsurlarının olması da gayet doğaldır⁴⁶. Bu konu da gösterilecek bir hayli delil olmakla birlikte, 1872 yılına ait bir mahkeme davası, Türklerle Ruslar arasındaki halkı idare etme farkını ortaya koymaktadır. Söz konusu mahkeme kararında Ruslara ve Hristiyanlara 33 hektar arazi verilirken, Müslümanlara 8 hektar arazi verilmektedir⁴⁷. Hâlbuki Osmanlı cizye vergisi dışında gayri Müslim halktan vergi almamıştır. Cizye müsteşriklerin abarttığı gibi ağır bir vergi değil, bir nevi Müslümanlardan alınan zekât vergisinin karşılığıydı.

Osmanlı'nın din ve fikir hürriyetinin yanı sıra, yukarıda kısaca değinildiği üzere İslamlaşmayı kolaylaştıran etkenlerden biri de Hristiyan kiliselerinin Gürcistan'daki zayıflamış yapısıdır. Moğol baskısı ile yıpranan kilise teşkilatı, iç ve dış siyasi buhranla XVIII. yüzyılda, bilhassa merkezi yerlerde iyice zayıflamış, hatta halka baskı yapar hale gelmişti. Nitekim bu yüzyılda bölgede izlenimlerde bulunan seyyahlar bu gerçeği eserlerinde dile getirmişlerdir.

⁴⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1993, s. 263; Ahmet Gündüz, "Rusların Türk İllerinde Yayılması ve Osmanlı Devletine Yapılan Türk Göçleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 161, Nisan 2006, s. 74.

⁴⁵ Şinasi Altundağ, "Osmanlı İdaresi ve Gürcüler", *AÜDTCFD*, XI/1-2, Mart-Haziran 1952, s. 79-90.

⁴⁶ J.W. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, VII, İstanbul 1986, s. 298; Marshall Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, çev: Metin Karabaşoğlu, İstanbul 1993, s. 583-585.

⁴⁷ Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri*, Karadeniz Teknik Ün., Trabzon 1996, s. 24-45.

XIX. Yüz yılda artan Rus baskısıyla Gürcüler arasında İslam iyice yayılırken, kuzeylerindeki Çerkezlerin de bir nevi milli dini haline gelmiştir⁴⁸.

Osmanlı-Rus çekişmesi bu şekilde cereyan ederken Safeviler, Gürcülerin İslamlaşmasında hatırı sayılır katkıları olan devletlerden biridir. Safeviler çevrelerindeki Hristiyan teşekküllere düzenli akınlar yaparken hem dini hem de siyasi nüfuzunu geliştirmek için Kafkas bölgesine hâkim olmak istemişlerdir. Uzun yıllar süren siyasi-askeri mücadeleler beraberinde kültürel ve dini etkileşimi getirmiştir. Şah Tahmasb zamanında başlayan İslamlaşma hareketleri XVII. yüzyılın başlarında doruk noktasına ulaşmıştır. Tahmasb döneminde göç ettirilerek gelen çok sayıda Müslüman Gürcü İran sarayında ve devletin önemli kademelerinde yer almaktaydı. Hatta Tahmasb'ın eşlerinden çoğu Gürcü ve Çerkez kökenliydi. Şah Tahmasb'dan sonra meydana gelen taht kavgalarında Ustacalu Türkmenleri ile Gürcülerin dengeleri değiştirecek kadar güçleri vardı⁴⁹.

Safevî devletin kuruluşunda ve gelişmesinde önemli etkileri olan Türkmenler zamanla İran'da hâkimiyeti ellerine geçirmeye başladılar. Şah İsmail'in ölmesinden sonra süreklili sorun çıkaran Türkmenlerin oldukça genişleyen nüfuzunu kırmak için Şah Abbas bir takım tedbirler almıştır. Bu amaçla Ermeni, Gürcü ve Çerkezlerden oluşan çok sayıda köleyi önemli mevkilere getirmek için yeniçerilik benzeri bir teşkilat kurdu. Buralardan yetişenler askeri ve idari önemli memuriyetlere atandılar. Bu politika ile Türkmenler kontrol altına alınmış, diğer sorunlar da çözülerek Abbas döneminde ülkede siyasi istikrar sağlanmıştır. Ülkede iç barışın sağlanmasında Abbas'a en önemli desteği verenlerin başında Gürcüler gelmektedir⁵⁰. Onun dönemi aynı zamanda Gürcüler arasında İslamlaşmanın en yoğun olduğu bir devirdir. 1614–1620 yılları arasında yaklaşık 200 bin kişiden oluşan Gürcü topluluğu İran içlerine yerleştirilmiştir. Yeni gelen bu Gürcüler hızla Müslüman olmaya başlamışlardır. Önceden gelen Gürcülerle birlikte İran'da büyük bir nüfuza sahip olmuşlardır. İslamlaşan Gürcüler hem idari sahada hem de ilmi ve kültürel çalışmalarda İran'da önemli mevkilere geldiler.

⁴⁸ Mary Henze, *19 Yüzyıl Seyyahlarına Göre Kafkaslarda Din*, çev: Ahmet Uysal, ODTÜ 1984, s. 2-5.

⁴⁹ Carl Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev: Neşet Çağatay, Ankara 1992, s. 265; Marshall Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, s.585.

⁵⁰ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Türklerin Rolü*, Ankara 1976, s. 157; Marshall Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, s.586.

Beylerbeyilik, valilik, hâkimlik yapan çok sayıda gürcü yetişmiştir. Bunlar sadece İran içinde görev almıyor, aynı zamanda Gürcistan'a idareci olarak gidiyorlardı. İran ediplerinden Keyhüsrev Han, Zeynel Beg, Şarzman Beg önemli Gürcü kültür adamlarından sadece birkaçıdır⁵¹.

Doğu Hristiyanları arasında Müslümanlığı en geç benimseyenler, Gürcüler ve Ermeniler olmuştur. Bunun başlıca sebepleri arasında Gürcü ve Ermeni kiliselerinin özelliğidir⁵². Bu kiliselerde dini lider, aynı zamanda milletin siyasi lideri olarak kabul edilmektedir⁵³. Bu bağlamda din değiştirmeyi siyasi bağımsızlığın kaybedilmesi olarak telakki ettiklerinden İslamlaşmaları geç olmuştur ve bu yöreye gelen istilacılara karşı çok sert tepkiler vermişlerdir. Ayrıca Hristiyanlar arasındaki teolojik tartışmalardan az etkilenmeleri bir başka sebep olarak gösterilebilir. Roma ve Bizans sınırları içindeki Hristiyanlar arasında beşinci asırdan itibaren çok ileri seviyede teolojik tartışmalar yapılmaktaydı. Din adamları arasında kavgalara, hatta mezhepler arasında katliamlara varan bu münakaşalar bilhassa Anadolu halkını bıktırmıştı⁵⁴. Tartışmaların yoğunlaştığı ortamda Müslüman milletlerin bölgeye hakim olması, bu münakaşaları, hem İslam hakimiyetini hem de İslamlaşmayı kolaylaştıran önemli amillerden biri haline getirmiştir. Kafkasların ve doğu Müslümanlarının coğrafi uzaklık nedeniyle söz konusu dini tartışmalardan uzak kalmaları, en azından onların Hristiyanlığa bağlılıklarını korumalarına vesile olmuştur⁵⁵.

Genel olarak tarihi süreç içerisinde İslami etkilenme söz konusu olduğunda müellifler belli coğrafyalardan bahsederler, İspanya, Sicilya, İtalya, Gürcistan ve Ermenistan. Bu sahalarda zaman zaman iki medeniyet arasında el değişirse de İslam medeniyetinin tesirlerini sürdürme bakımından hala gündemde kalmaktadırlar. Gürcüler ve Ermeniler her ne kadar Yunan kültürü ile münasebetlerini sürdürdüler ise de Arap, Fars ve Türk kültürünün tesirinden kurtulamamışlardır. Bilhassa Gürcü ve Ermeni edebiyatında Fars ve Türk kültürünün tesiri açıkça görülmektedir. Örnek vermek gerekirse orta çağın önemli gürcü şairlerinden Şota

⁵¹ Ronald Gregor Suny, *The Making of The Georgian Nation*, s. 49-51; Nikoloz Berneşvili-Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, s.280.

⁵² T.W. Arnold, *İntişâr-ı İslâm Târîhi*, s.108.

⁵³ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 280.

⁵⁴ Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul 1987, s.224-241.

⁵⁵ T.W. Arnold, *İntişâr-ı İslâm Târîhi*, s. 83.

Rustaveli'nin Kaplan Postlu Şövalye adlı meşhur destanında Türk kültürü izleri görülmektedir⁵⁶. Türker'in edebi ve folklor sahasındaki ilk etkileri Selçuklular zamanında, yoğun Oğuz kitlelerinin Kafkaslara yerleştiği devrede gerçekleşmiştir⁵⁷. Tiflis XX. Yüzyılın başlarında Kafkasların en önemli İslam kültür merkezlerinden biri durumundaydı. Çok sayıda cami, medrese, mektep ve süreli yayın çalışmalarıyla bölge Müslümanlarına hizmete eden yegâne şehirlerden biriydi. Buna ilaveten müslüman nüfus önemli derecede fazlaydı. Ancak bu kültürel canlılık Bolşevik ihtilali ile büyük oranda ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte günümüzde de Tiflis'te hatırı sayılır miktarda İslami eser bulmak mümkündür⁵⁸.

Sonuç

VII. Yüzyılda bireysel olarak ya da küçük gruplar halinde Gürcistan'da Müslüman Arap hâkimiyeti ile başlayan İslamlaşma, XVI. Yüzyıla kadar bu şekilde devam etti. Uzun süren İslam hâkimiyeti sürecinde Gürcüler İslam kültür ve medeniyetinden etkilenmişlerdir. Bu da toplu halde İslamlaşmaların yaşandığı dönemlerde etkisini göstermiştir. Tiflis Emevî, Abbâsî, Selçuklu ve Moğol hâkimiyetinde önemli İslam kültür şehirlerinden biri haline gelmiştir. Osmanlı ve İran hâkimiyetinde İslamiyet, Gürcüler arasında iyice yerleşmiştir. Her iki ülkede Gürcüler hemen hemen aynı şekilde Müslümanlığı tercih ettiler. Genelde feodal beylerle başlayan İslamlaşma zamanla halk arasında yayıldı. Buna ilaveten bilhassa İran'da çok sayıda Gürcü, devlet hizmetine alınmak suretiyle hem İslamlaşması hem de devlete kazandırılması sağlanmıştır. Osmanlı hâkimiyetindeki gürcüler daha ziyade saraya bağlı kamu hizmetinde bulunurken, İran'daki Gürcüler devletin her kademesinde önemli yerlerde yer alıp, ülkenin iç dinamiklerinde denge unsuru olmuşlardır.

Gürcistan'da Ortodoks Gürcülerden sonra ikinci büyük topluluğu Müslümanlar oluşturmaktadır. İran'daki Şii Gürcüler İran'ın İsfahan eyaletinde yaşamaktadır. Osmanlı döneminde Sünnileşen Gürcülerin büyük çoğunluğu Türkiye'ye göç etmiştir. Bunlar Hanefi mezhebindedirler. Gürcistan'ın Acara ve Soingilo bölgelerinde de Müslüman Gürcüler yaşamaktadır. İran'a yerleştirilen Gürcülerin bir kısmı 1945 Rus istilasında geri gönderilmiştir. Büyük

⁵⁶ W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, s.18,102.

⁵⁷ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1986, s. 192.

⁵⁸ John Larson, *Bir İslam Merkezi Olarak Tiflis*, çev: Nebi Gümüş, İstem, 2, Konya 2003, s. 2005-2007.

bir kısmı hala İran'da yaşayan Gürcüler Şii Müslüman olmakla birlikte Gürcü kimliklerini yaşatmaktadırlar.

Burada sadece tarihi süreci ortaya koyup, Gürcülerin İslamlaşmasına tesir eden belli başlı faktörleri ortaya koymaya çalıştık. Gürcülerle birlikte diğer Kafkas kavimlerinin İslamlaşma süreci de üzerinde durulacak mevzulardan biridir. Bu konu ile ilgili olarak XV. yüzyıl öncesi kaynaklar mesele üzerinde fazla durmayıp, sadece satır aralarında siyasi olaylarla bağlantılı bahsetmişlerdir. Ancak Osmanlı, İran ve Gürcü arşivlerine ilaveten kilise kayıtlarının detaylı incelenmesinden elde edilecek bilgiler konuya farklı bir açılım getirecektir.

Publication of Islam Among The Georgians

Citation/©-Çoğ, M. (2007). Publication of Islam among the Georgians. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 7 (2), 39-54.

Abstract- *The Georgians there are traditional religion before being spread Christianity. Christianity began to spread over after first century and become the most crowded religion among the Georgians. VII. century Islam started to be seen in Georgia. Islam being spread in Georgia to collective common people as from XVI. Century. Especially become a muslim in domination Ottoman and Persian. Samthkhe was thus lost to Georgia and tahara are become ever more Islam. Shah Abbas success against the Turks and Georgians. He force to migrated thousands to Georgians into Persia. They become muslim in cours of time.*

Keywords- Georgians, Religion, Islam, Publication, Caucasian, Ottoman.